

Särtryck ur

Skrifter till Jan Rambergs minne

Jan Rambergs liv som jurist

JAN RAMBERG, REDIGERAT AV HANS BARN CHRISTINA, HANS, JOHAN OCH
RICHARD RAMBERG SAMT RALPH PEEKER

Jure Förlag 2019

Jan Rambergs liv som jurist

JAN RAMBERG, redigerat av hans barn CHRISTINA¹, HANS²,
JOHAN³ och RICHARD⁴ RAMBERG
samt RALPH PEEKER⁵

1. Inledning

Vi intervjuade vår pappa under två månader efter att han fått veta att han var obotligt sjuk och att slutet var nära. När pappa gått bort fann vi hans utkast till en berättelse om sitt liv som han började skriva på vår uppmaning. Nedan följer utdrag från pappas berättelse blandat med de intervjuer vi gjorde med honom.

2. Studietiden

Gamla tant Ester i Anfastebyn i Dalsland föreslog att jag skulle bli läkare eftersom hon hade dålig rygg. Det hörde min vän Hugo Rasimus, ett krigsbarn från Finland, och han utbrast: "In't ska du bli dokt'r och karva i gamla kärringerövar". Hugos kommentar gjorde intryck på mig, men jag ville ändå bli läkare.

Efter avslutad befälsutbildning aktualiserades högskoleutbildning. För att bli antagen till läkarutbildningen var jag tvungen att komplettera med naturvetenskapliga ämnen. Min pappa, som var advokat, tänkte sig att jag skulle bli jurist. Den enkla vägen föreföll naturligare och jag började studera juridik i Uppsala på hösten 1951, 19 år gammal. Det var roligt och intressant redan från början, vilket medförde att jag blev kurssetta på den inledande kursen som leddes av Sten Hillert.

1953 blev jag klubbmästare på Göteborgs nation och fick ett studentrum i nationshuset på Drottninggatan. Det var en angenäm tillvaro med många fester och trevligt umgänge. Jag hade – och har fortfarande – vanan att gå upp tämligen tidigt på morgonen. I regel kunde jag studera intensivt tidigt på dagen för att många gånger lika intensivt delta i festerna på kvällen (sodavatten och magnecyl på morgnarna var till stor hjälp). En gång när jag ertappades med att läsa på mitt rum utbrast en studentkamrat: "Sitter du och läser din djävul!"

Efter min synnerligen intensiva examensfest fanns misstankar om såväl rattfylleri, allmänfarlig vårdslöshet som djurplågeri (några gäster hade tagit med sig en levande griskulting). I polisprotokollet som upprättades med anledning av exa-

1 Professor i civilrätt vid Stockholms universitet.

2 Advokat.

3 Bolagsjurist.

4 Jur. kand egenföretagare.

5 Professor i urologi vid Göteborgs universitet.

mensfesten stod antecknat: ”Ramberg uppgav att hans tillstånd vid tillfället inte ingav de bästa betingelser för goda iakttagelser. Han avvek därefter till Amerika.”

3. Efter studierna – den praktiska verksamheten

Studietiden i Uppsala tog slut på hösten 1955. Jag fick höga betyg och skulle inte ha haft svårt att genast påbörja en juristkarriär i Sverige. Min pappa hade emellertid andra planer. Han hade sedan 1945 en egen advokatbyrå i Göteborg, Johan Rambergs Advokatbyrå.⁶ Advokatbyråns största klient använde advokatbyrån Haight, Gardner, Poor and Havens. Pappa ordnade så att jag fick börja som trainee på den byrån i New York. Innan resan träffade jag Charlie Haight i Göteborg på krogen Henriksberg, där stämningen var livlig och mycket trevlig. Charlie Haight förklarade att arbetet som advokat inte bara innebar att ha skojigt utan också hårt arbete.

Under tiden i New York fick jag tillfälle att studera sjö rätt vid New York University där jag avlade examen med högsta betyg.

I New York var det vanligt att lunchen inleddes med Dry Martinis endast innehållande någon droppe Martini och rikligt med gin. Trots den hårda alkoholintagsutbildningen i Uppsala kände jag mig emellanåt lite snurrig och undrade hur man egentligen skulle kunna klara av precisionsjuridiken efter dessa häftiga drinkar. Det gick bra. Förklaringen var att efter lunch tog man itu med förlikningsdiskussioner som ju ofta kräver runda slängar och mindre precision.

Inte endast luncherna i New York var alkoholstinna. Även på kvällarna var det fest. Vid ett tillfälle besökte vi en jazzklubb i Greenwich Village och det blev så livligt att vi dansade på borden. Jag unnade mig en sovmorgon efter denna ovanligt sena kväll. När jag slår upp tidningen nästa dag möts jag av ett foto och en fet rubrik: *Liners Collide!* De stora passagerarfartygen Stockholm och Andrea Doria hade kolliderat. Telefonen ringer och en uppbragt stämma ljuder: ”Jan, where the hell are you!?”. Det var Charlie Haight, som hade fått i uppdrag att ta hand om fartyget Stockholms juridiska intressen. Jag tog mig snabbt ut med poliskutter till Nantucket några sjömil från New Yorks hamn. Andrea Doria hade gått till botten strax före vår ankomst och Stockholms hela förskepp var borta. Det var en fasansfull syn.

Det blev min uppgift att förhöra den ansvarige för navigationen, styrmannen Ernst Carstens-Johannsen. Hans berättelse var dramatisk. Det hände på natten, så han navigerade med hjälp av radar. På radarskärmen ser han en prick om babord och han girar 20 grader styrbord. Till hans förvåning är pricken kvar på samma ställe. Han girar ytterligare en gång 20 grader styrbord men pricken är envist kvar. Så ser styrmannen på Stockholm ett ljushav och beordrar: ”Full back i maskin!” Men det är för sent. Kollisionen är ett faktum. Cirka 60 personer omkom.

Experterna menade att det rörde sig om en s.k. radar assisted collision. I och med att Andrea Doria gjorde motsvarande manöver som Stockholm förblev fartygens kollisionskurs oförändrad, trots att båda fartygen ändrade kurs.

6 Byrån gick senare ihop med Vinge och blev Vinge & Ramberg. Efter ytterligare sammanslagningar och många tilläggsnamn tog byrån namnet Vinge.

Det är möjligt att kollisionen hade kunnat undvikas om styrmannen i stället girat babord, men det är lätt att vara efterklok och på sjön råder högertrafik. Om allt detta hade hänt i dagsljus och med klar sikt är det ingen tvekan om att Andrea Doria bar ansvar för vad som skedde. Men det rådde i stället andra förhållanden. En huvudfråga var om, såsom Stockholm påstod, Andrea Doria kommit insvept i en dimbank och att man ombord på Stockholm hade anledning att misstänka dimma och alltså borde ha sänkt farten.

Jag fick i uppgift att förhöra passagerarna på Stockholm som för sin fortsatta hemresa överfördes till fartyget Kungsholm. Därför avslutades min verksamhet på advokatbyrån i New York några månader tidigare än planerat. Jag följde med på Kungsholms hemresa och säkrade genom intervjuer vittnesmål från passagerarna att ingen dimma hade observerats ombord på Stockholm före kollisionen. Ansvarsfrågan blev aldrig rättsligt prövad eftersom försäkringsbolagen, som ville undvika en långvarig och dyrbar process, träffade en förlikning.

När jag kom fram till Göteborg möter min mamma Edith och syster Solveig på kajen. När jag går mot dem tittar de förbi mig utan att känna igen mig för att sedan utbrista: "Oh, är det Du?!". Under tiden i New York hade jag nämligen blivit en aning korpulent och hade snaggat håret (crew cut). Men när de väl kände igen mig blev det varma kramar.

Jag började på min pappas advokatbyrå 1956. John Moore från Haight's kom några år senare på besök och ombads att utfärda ett intyg för min ansökan till Advokatsamfundet att bli antagen som advokat. Han dikterade för fröken Lidman: "Mr. Ramberg is a person with the utmost integrity and morality." Fröken Lidman utbrast misstroget: "Pardon?!" varpå John Moore svarade: "Don't worry, I only meant during office hours."

Jag engagerade mig i speditorsbranschen, först som sekreterare i Göteborgs Speditörförening och världsorganisation FIATA, bland annat som ordförande i kommissionen för multimodala transporter. På grund av detta blev jag så småningom Honorary Member i FIATA. Redan i slutet på 1960-talet började jag intressera mig för verksamheten i Comité Maritime International (CMI). Jag blev först Chief Legal Officer och därefter Secretary General Executive. Insatserna belönades med att jag utsågs till Honorary Vice President. På det nationella planet blev jag förste ordförande för den nybildade Svenska Sjörettsföreningen och sedan hedersledamot.

Som en följd av teknikutvecklingen var transportbranschen i stor omvandling, vilket innebar stora juridiska utmaningar. I samband med det nya bruket med transporter i containers, bildade de ledande speditörerna bolaget Scanfreight där jag blev ordförande. När de stora speditörsföretagen, som tidigare samarbetade i den så kallade Trelleborgspoolen, beslöt sig för att överföra sina verksamheter till AB Scansped blev jag bolagets ordförande. Bolaget noterades på börsen.

Mitt dokumenterade intresse för internationella transporter i förening med mina akademiska meriter var antagligen orsaken till att Internationella handelskammaren (ICC) i slutet av 1970-talet bad mig att hjälpa till att modernisera leveransklausulerna Incoterms. Efter en ganska tuff strid vann min linje som gick ut på att inte omformulera de befintliga klausulerna utan att istället formulera en helt ny klausul; Free Carrier (FC). Den heter numera Free Carrier named point (FCA) och är den

dominerande leveransklausulen för transporter av annat än bulkvaror. Jag var ordförande i arbetsgrupper som tog fram Incoterms 1980, 1990 och 2000 samt tjänstgjorde som vice ordförande för ICC Commission on Commercial Law and Practice 1993-2007. I och med mitt arbete med Incoterms blev jag känd och etablerad i hela världen som *Mr. Incoterms*.⁷

Som ganska ung blev jag indragen i internationella skiljeförfaranden med stöd av den internationellt högt respekterade domaren Gunnar Lagergren. Skiljedomsverksamheten var ett bra komplement till min rådgivande verksamhet och universitetsjobbet. Det var intressant att följa Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstituts framgångar och hur Sverige etablerade sig som ett attraktivt land för skiljeförfaranden.⁸ Jag var glad att bli utsedd till skiljeman efter det att jag fyllt 80 år eftersom det var ett tecken på att folk trodde att jag hade många fler år kvar att leva med huvudet i behåll.

Min ungdomsvän Jan Ekman – som avancerat till verkställande direktör för Svenska Handelsbanken tillsammans med Tom Hedelius – ansåg att jag var förtjänt av en mer ekonomiskt lönsam verksamhet än som professor i civilrätt. Han erbjöd mig 1980 att ersätta den avgående chefen för bankens juristavdelning och ett magnifikt rum med utsikt över Riddarfjärden, slottet och riksdagshuset. Jag kände mig nästan som Jesus på Oljeberget när han frestades av djävulen men bestämde sig för att inte falla för frestelsen ("Vad gör det om man vinner all jordens härlighet men förlorar sin själ?"). Jan Ekman och jag förhandlade fram en mellanlösning som innebar att jag skulle stå till förfogande på halvtid för Handelsbankens ledning som rådgivare i svåra juridiska frågor, vilket universitetet accepterade. Rummet med den tjusiga utsikten ingick i överenskommelsen. Det blev nog ett bra arrangemang för Handelsbanken eftersom den stora Salénkonkursen inträffade strax efter att jag hade börjat. Mina kunskaper i sjörätt kom då väl till pass så att bankens intressen kunde skyddas effektivt. Min verksamhet i banken avslutades 1985.

En gång när jag var runt 50 år fick jag ett erbjudande att bli VD för ett av Sveriges största bolag. Efter lite funderande tackade jag nej. Jag ansåg att skomakaren skulle bli vid sin läst. Det var nog ett riktigt beslut både för mig och företaget.

Mina uppdrag vid sidan av universitetet och Handelsbanken (som skiljeman och expertrådgivare) skedde inom ramen för mitt bolag Intralaw AB. Under lång tid fanns anställda i bolaget som hanterade transporträttsliga problem åt Scanspedbolagen. Först hade vi lokaler i ett av höghusen vid Sergels torg, senare på Tegnérgatan och slutligen på Hamngatan vid Nybroviken. Min fru Gunilla var VD och den dagliga juridiska verksamheten sköttes av Per Löfqvist (Pelle). I samband med att Bilspedition tog över Scansped avvecklades kontoret på Hamngatan. Pelle startade advokatkontor på Birger Jarlsgatan vid Stureplan. Jag och Gunilla erbjöds ett rum där som vi kunde använda för min verksamhet utanför universitetet. Gunilla fortsatte att administrera min verksamhet. Under den tiden kom jag bland annat att

7 ICC:s ordförande skrev efter pappas död att han var "fondly referred to as the grandfather of Incoterms". ICC:s svenska generalsekreterare under många år, Tell Hermansson, skrev i en minnesruna att pappa hade en förmåga att hitta till synes enkla lösningar på svåra problem.

8 Ulf Francke, Kaj Hober och Annette Magnusson skrev i en minnesruna att pappa spelade en viktig roll för att stärka Sverige som internationellt skiljedomsland.

samarbeta närmare med Anders Wall i styrelserna för Kebo och Beijer Capital. På hans förslag kom jag även att ingå i styrelsen för rederiet Nordström & Thulin.

4. Den akademiska verksamheten

1959 fick jag i uppgift på advokatkontoret att kontakta Kurt Grönfors som nyligen hade tillträtt sjörättsprofessuren vid Handelshögskolan i Göteborg. Vi behövde hans expertis i en svår transporträttslig fråga. Under våra diskussioner tyckte sig Kurt kunna se att jag hade fallenhet för rättsvetenskap. Han föreslog att jag skulle doktorera. Jag tyckte det lät kul och spännande. Min pappa stödde mig så att jag doktorerade 50 % av min tid och var på advokatbyrån resterande 50 %. Men jag fick bara halv lön från advokatbyrån och ganska dålig lön som Kurts amanuens.

Det gick lätt för mig att skriva. Jag skrev om force majeure och krig. Mitt första forskningsprojekt var *Unsafe Ports and Berths* (1967), som blev min licentiatavhandling. Den belönades med det höga betyget *cum insigniore laude approbatur*.

Parallellt med licentiatavhandlingen hade jag arbetat med min doktorsavhandling på svenska som i princip var klar samtidigt. Men framgången med *Unsafe Ports and Berths* fick mig att skriva om doktorsavhandlingen på engelska. Det blev väldigt mycket bättre. Arbetet med doktorsavhandlingen innebar många forskningsbesök på Nordisk Institut för Sjørett i Oslo samt till London, New York, Hamburg och Frankfurt.

Jag doktorerade vid Stockholms universitets juridiska fakultet 7 juni 1970 med avhandlingen *Cancellation of Contracts of Affreightment*. Jag fick även nu det höga betyget *cum insigniore laude approbatur* och omedelbar docentkompetens.⁹

Jag hade ursprungligen inte tänkt satsa på en akademisk karriär. Inte ens vid disputationen. På middagen efter disputationen fick jag dock så fina erbjudanden från Stockholms universitet att jag tänkte jag att jag lika gärna kunde pröva på det. Min pappa tyckte att jag gjorde helt rätt som lämnade advokatbyrån. Han var stolt och glad.

Jag ombads att vikariera för professorn Hilding Ek i internationell rätt höstterminen 1970. Juridiska fakulteten fanns då på Norrtullsgatan 2 inne i centrala Stockholm. Under den senare delen av hösten 1970 inträffade SACO-strejken. Jag kom från en arbetsgivarposition och var (ännu) inte medlem i facket. Därför deltog jag inte i strejken. Jag hade ansvar för det sista ämnet och kunde införa betyg så att studenterna fick ut sina examina. Genom det blev jag omåttligt populär hos studenterna.

Året därpå blev jag uppmanad att söka tjänsten som biträdande professor i civilrätt i konkurrens med Gunnar Karnell och Ulf Cervin. Jag tillträdde tjänsten höstterminen 1971 i samband med att fakulteten flyttade ut till de nya byggnaderna i Frescati. Jag sökte och fick stolsprofessuren efter Lennart Vahlén 1983. Jag avslu-

⁹ Hugo Tiberg var opponent på avhandlingen och han berättade på pappas minnesstund att det var en svår uppgift eftersom det inte fanns några brister att ta fasta på.

tade min tjänst och blev professor emeritus 1997.¹⁰ De sista åren var jag dekanus för den juridiska fakulteten.¹¹ Efter pensionen fortsatte jag att under tjugo år undervisa på universitetet, ända fram tills min sjukdom hindrade mig på hösten 2017.

När jag lämnat Handelsbanken 1985 tog författandet av läroböcker, lagkommentarer m.m. fart på allvar.

Den största utmaningen, den svåraste boken att skriva, var läroboken i Allmän avtalsrätt. Min kollega på Stockholms universitet, Lennart Vahlén, ansåg att Axel Adlercreutz bok inte fungerade som lärobok i avtalsrätt och föreslog att vi tillsammans skulle skriva en lärobok. Sedan bangade Lennart ur och förtidspensionerades. Och då stod jag där alldeles ensam. Jag gillade inte upplägget i de avtalsrättsliga böcker som fanns då och ville ta ett helt nytt grepp. Hugo Tibergs bok i mellansrätt fanns, vilket innebar att jag kunde koncentrera mig på första och tredje kapitlen i avtalslagen samt på allt det viktiga som inte behandlas i avtalslagen. Den första upplagan av Allmän avtalsrätt vann min dotter Christinas uppskattning: ”Den är faktiskt ganska bra, men kan bli bättre”. Därför blev hon medförfattare från och med fjärde upplagan.

I samband med bankkrisen och min Nobelutredning i början av 1990-talet fick jag förmånen att samarbeta med Johnny Herre. Han var då doktorand och blev senare professor och justitieråd. Vår samverkan fortsatte när jag skrev lagkommentaren till 1990 års köplag. Han blev min medförfattare i upplagan 2013 och är medförfattare till läroboken Allmän köprätt samt lagkommentaren till CISG. I lagkommentaren till konsumentköplagen samarbetar vi också, men på så vis att Johnny är huvudförfattare och jag medverkande. Under många år var Johnny ofta sekreterare till mig i skiljeförfaranden och senare var vi medskiljemän i många förfaranden.

Jag är mest stolt över min bok International Commercial Transactions som har kommit ut i fem upplagor. Jag irriterades över att ICC hade olika kommittéer som inte pratade med varandra. Det är viktigt att behandla den internationella transaktionen som en helhet och säkerställa att reglerna fungerar tillsammans; köpet, transporten, betalningen och försäkringen ska sammanbindas i ett fungerande system. Jag var förbannad på att det saknades en helhetssyn och skrev därför den här boken. Boken föll väl ut och används nu i hela världen, t.ex. i Guatemala dit jag var på väg till ett möte med CISG Advisory Council innan jag blev sjuk.

Det har med tiden blivit en omfattande produktion av såväl böcker som artiklar. Många av mina artiklar sammanställdes 2017 i den digitala utgåvan *Handelsrättens internationalisering – strödda bidrag 1963-2017*. Norstedts Juridik tryckte en pappersbok till mig som omfattar 891 sidor. Förordet från Norstedts Juridik gladdde mig

10 Jan Kleineman skrev i Juridiska fakultetens minnesruna att pappa genom sitt arbete i betydelsefulla organisationer, t.ex. Commission on European Contract Law, och CISG Advisory Council bidrog till att på handelsrättens område sätta fakulteten på den internationella kartan.

11 Jan Kleineman beskrev i Juridiska fakultetens minnesruna att pappa genom sin personlighet var en utmärkt dekanus vid fakulteten vid en tidpunkt då en hel del strider rasade mellan olika kollegor eftersom han aldrig lät sig dras med av några fraktioner, vilket möjligen somliga uppfattade som ett något distanserande drag, men behovet av diplomatisk färdighet var något som under denna underfundiga dramatiske period hjälpte fakulteten ur en hel del – om än kortvariga – kriser. Som gammal advokat var han ytterst lämplig att lösa upp akademiska tråtor och deltog aldrig i några själv, utan bidrog till att säkra fakultetens verksamhet såväl på universitet som dess internationella anseende.

mycket och jag är stolt att vid min höga ålder få vara förlagets ”testpilot” för den nya publiceringsmetoden att ge ut samlade artiklar elektroniskt.

Det roligaste jag gjort i jobbet var att i början av 1960-talet skriva gymnasieboken Rättskunskap tillsammans med min advokatkollega Robert Romlov och den komiska tecknaren Staffans Stollar. Vi söp och hittade på roliga historier som Staffan ritade bilder till.

- Den tilltalade: ”Säg domaren, vad skulle en sådan där villkorlig grej kosta?”
- Killen med sedelpressen: ”Denna har jag gjort själv. Frågan är om jag ska ta med den i deklARATIONEN.”
- De besvikna arvingarna som läser i testamentet: ”All min kvarlåtenskap ska följa mig i graven.”

Efter min pensionering 1997 tillfrågades jag om jag ville ta på mig uppgiften som rektor för Riga Graduate School of Law (RGSL) som skapats av finansmannen George Soros och svenska staten med den viktiga uppgiften att ge tillgång till modern juridisk utbildning efter det att de baltiska staterna frigjorts från Sovjetunionen. Jag antog efter viss tvekan erbjudandet att vara rektor under tiden 1998-2001.

Under lång tid har jag på många olika sätt engagerat mig i FN-organet UNCITRAL:s verksamhet. På grund av min verksamhet inom ICC ansågs jag vara lämplig som medlem i CISG Advisory Council från starten 2001. Jag var ordförande under tiden 2004-2007.

Jag hade stort utbyte av att delta i arbetet med Principles of European Contract Law (den s.k. Lando-kommissionen) liksom i the International Academy of Commercial and Consumer Law. Vid bildandet av European Law Institute (ELI) 2011 blev jag vald till Senator. Man var inte valbar efter fyllda 80 år, men när jag tillfrågades och valdes hade jag åtta veckor till min födelsedag 1 februari 2012!¹²

Min akademiska verksamhet gav mig många utmärkelser: Bland annat hedersprofessorat för Riga Graduate School of Law. Jag är särskilt glad och stolt över de två medaljer jag fått av Kungen; dels ICC:s guldmedalj för mina insatser med Inco-terms (det är bara två personer som fått den medaljen, Peter Wallenberg och jag), dels Kungens egen medalj att hängas i ljusblått Serafimerband av tolfte storleken (den största). Jag är också glad för de Söderbergska prisen. Först fick jag Söderbergs handelspris av Svensk Handel för mina insatser för svenskt näringsliv. Sedan fick jag Söderbergska priset i rättsvetenskap av Kungliga Vetenskapsakademien att dela med Nils Jareborg.

5. Drivkrafter, motgångar och besvikelser

Jag är extremt självständig. Jag vill bestämma själv och ha fullständig kontroll. Jag har undvikit positioner där jag ska behöva finna mig i att någon annan säger till mig

12 Johnny Herre sa i en intervju i samband med pappas bortgång att han varit internationellt aktiv på ett sätt som i princip ingen annan svensk inom det civilrättsliga området.

vad jag ska göra. Jag kör mitt eget race. Men jag har inget behov av att bestämma över andra.

Jag har spelat mycket piano sedan jag var 13 år. Men jag är inte så bra att jag kan spela för publik. Jag har spelat för att jag måste. Det är samma sak med böcker och artiklar. Jag måste skriva. Jag vet inte riktigt varför. Några pengar tjänar man som bekant inte på att skriva böcker (annat än lite grann). Jag känner helt enkelt att jag måste skriva.

Jag kan inte komma på att jag har haft någon motgång eller bakslag i mitt arbete. Jag hade tur som tidigt fick stöd av Jan Hellner i min akademiska karriär. Med honom som supporter slapp jag kritik. Jag minns en motgång när jag som tolvåring blev diskvalificerad på 80 meter löpning. Jag vann överlägsset över tvåan med flera meter men blev diskad p.g.a. att jag kommit över lite grann i en annan löparens bana. Då var jag arg och ledsen och tyckte det var orättvist. Men jag var ganska nöjd ändå eftersom jag vann alla de andra friidrottsgrenarna.

Jag kan inte heller minnas några besvikelser. Det var kanske lite pressande när Hans Cavalli-Björkman (en bankperson) såg till att Bilspedition la ett bud på det börsnoterade bolaget Scansped där jag var styrelseordförande. Men skadeverkningarna kunde avvärjas genom att vi räddade undan pärlan, dotterbolaget NTS. Detta ledde i sin tur till att jag fick jag många roliga uppdrag av Sven Söderberg som var en annan av mina supportrar. Summa summarum var det inte en motgång eller besvikelse, utan en framgång.

6. Kort om några särskilda rättsområden

– *Avtalstolkning*

Det har skett en betydande utveckling rörande avtalstolkning. När jag pluggade i Uppsala läste man paragrafer och extrapolerade från första kapitlet avtalslagen om avtals ingående. Det handlade om att fastställa den gemensamma partsavsikten. Det är självklart att den gemensamma partsavsikten måste gälla (om det inte finns tvingande rätt som säger annat). Det följer av principen om avtalsfrihet. Men vid en tvist kommer parterna aldrig att medge att den gemensamma partsavsikten funnits.

Det enda man säkert vet när två parter tvistar om avtals innehåll är att de inte haft en gemensam partsavsikt; de påstår ju själva att de inte är överens om avtalets innehåll!

Det är en primitiv och utdaterad metod att fastställa avtalets innehåll genom att med bevisvärdering bedöma vem av parterna som är mest trovärdig.

Numera utgår man istället från typiska avtalssituationer och frågar sig vilken av parternas version som bäst stämmer överens med hur man normalt brukar tolka ett avtal av det ifrågasvarande slaget. Det är alltså en helt annan metod än den jag fick lära mig när jag läste juridik på 1950-talet i Uppsala.

– Köprättens utveckling

Jag är inte rätthistoriker men jag är tillräckligt gammal för att komma ihåg 1905 års köplag – som jag faktiskt har undervisat på. Den ansågs med rätta vara en god lagstiftningsprodukt. Den kommenterades av den berömde juristen Tore Almén och översättningen till tyska fick visst inflytande på kontinenten.

Ambitionen med den nya svenska köplagen från 1990 var att den inte skulle skilja sig alltför mycket från den internationella köplagen (CISG). Därför utformades 1990 års köplag i nära anslutning till CISG.

Det saknades en del saker i 1905 års köplag, t.ex. hur man ska fastställa om varan är felaktig. Därför finns i nya köplagen bestämmelser som motsvarar CISG:s hjälpregler om hur man avgör om det är fel i varan.

Det finns några avvikelser från CISG i den svenska köplagen från 1990. Dessa avvikelser är hårt kritiserade. Särskilt kritiserat är det inskränkta skadeståndsansvaret för indirekt förlust (67 § köplagen). Ingen har ännu lyckats avgöra var gränsen går mellan direkt och indirekt förlust. 67 § köplagen är alltså svår att tillämpa. Jag anser att man ska avskaffa den svenska uppdelningen i direkt och indirekt förlust och istället ansluta sig till CISG som ger skadestånd för all förlust (med den enda begränsningen att den ska ha varit *foreseeable* – dvs. liknande det svenska kravet på adekvat kausalitet).

En annan problematik i den moderna köprätten är det jag kallar *consumer spill over effects*. Vid tillkomsten av 1905 års köplag hade man inte upptäckt att det finns konsumenter. Lagstiftaren tog i och för sig hänsyn till att det finns svagare parter – t.ex. sådana som inte kan betala kontant – och därför hade man en särskild lag om avbetalningsköp.

Olycklig *consumer spill over* visar sig på olika sätt. Det mest framträdande är säljarens marknadsföringsansvar i 18 § köplagen. Enligt den bestämmelsen blir säljaren ansvarig för det som har sagts i marknadsföringen av varan, t.ex. i reklam från producenter i tidigare led som en återförsäljare använder sig av. I CISG finns inte motsvarande bestämmelse. Ska verkligen inte säljaren ansvara för sina marknadsföringsuppgifter enligt CISG? Jo, självklart! Men det behandlas inom ramen för "vanlig" avtalstolkning enligt vilken uppgifter som säljaren lämnar under avtalsförhandlingarna, innan avtalet sluts, tillmäts betydelse. Observera att både 17 § köplagen och artikel 35 CISG hänvisar till "avtalet" för att bedöma om varan är felaktig. CISG:s modell är betydligt bättre än 18 § köplagen.

Bestämmelsen i 19 § köplagen om befintligt skick är också ett exempel på olycklig *consumer spill over*. Det är enligt min mening inte bra att ha särregler i köplagen om den vanligt förekommande situationen att parterna kommer överens om att objekt säljs *as is* (i befintligt skick). Man ska inte manipulera en sådan överenskommelse genom att i lagen bestämma att objektet ändå är felaktigt om det är i "väsentligt sämre skick än vad köparen hade fog att förutsätta". Egentligen är 19 § köplagen onödig eftersom det problem som den adresserar kan hanteras inom ramen för 36 § avtalslagen om oskäliga avtalsvillkor.

– CISG Advisory Council

CISG Advisory Council (CISG AC) startade 2001 på initiativ av Al Kritzer på Pace University och av Queens College i England. Jag kom med från början på grund av mitt engagemang med Incoterms. CISG AC har ingen officiell status. Det består av en samling initierade privatpersoner. Vi är 12 personer från alla världsdelar.

Inom CISG AC diskuterar vi olika problem som har samband med tillämpningen av CISG. Vi utser en arbetsgrupp som tar fram förslag vilka sedan diskuteras på våra möten (två om året). När vi diskuterat färdigt, publicerar vi en Opinion som består av en kort sammanfattning (typ en regel) med en ganska kort förklaring och motivering (se www.cisgac.com). I regel är det konsensus i gruppen, men inte alltid. Vi har producerat knappt 20 Opinions.

Den Opinion som tog längst tid handlade om artikel 5 CISG som stadgar att konventionen inte gäller för *personskador*. Vår Opinion handlade om vad som gäller om *sakskador* på annat än den sålda varan (produktansvaret). CISG AC Opinion No. 12 sammanfattade med ett motsatsslut: Eftersom det inte finns något särskilt undantag i konventionen för sakskador, så gäller skadeståndsansvar för sakskador.

Detta är alltså en skillnad i förhållande till § 67 i den svenska köplagen som uttryckligen säger sig inte reglera skada på annat än den sålda varan.

I samband med detta uppkom ytterligare en svår fråga av stor principiell betydelse som handlar om möjligheten för en avtalspart att parallellt med en skadeståndstalan på grundval av CISG föra en utomkontraktuell talan om skadestånd med stöd i nationell rätt. Frågan var alltså om det finns tillgång till ”dual remedy”. Frågan ställs på sin spets t.ex. när det köprättsliga anspråket är preskriberat samtidigt som det utomkontraktuella skadeståndet ännu inte är preskriberat. Det var svårt att komma överens om detta i CISG AC. Till slut kom CISG AC fram till att det i vissa fall är tillåtet att grunda anspråket på utomkontraktuell nationell skadeståndsrätt, nämligen under förutsättning att anspråket inte rör ”property which is attached to the goods, or with which the goods are combined or comingled, or which are processed by the goods, in the normal course of business or in the course of normal use”.

Varför ska man bry sig om Opinions från CISG AC? CISG AC är ett verktyg för tillämpningen på så sätt att den praktiskt verksamma juristen slipper läsa alla tjocka böcker som professorerna har skrivit. Det är en enorm tidsbesparing. Medlemmarna i CISG AC har åtskillig internationell tyngd. Det finns exempel på att Opinions från CISG AC har påverkat innehållet i modellagar, konventioner och nationella domstolar.

7. Relationen till kolleger

Jag har alltid tänkt att jag inte är bättre eller mer märkvärdig än någon annan. Men jag är inte överdrivet ödmjuk. Jag anser mig inte bättre än någon annan, men jag anser samtidigt att ingen annan är bättre än jag är.

Det hänger en broderad bonad i vår släktgård i Dalsland där det står *Ödmjukan eder under Guds mäktiga hand*. Det tolkar jag e contrario: Jag ödmjukar mig under gud – men inte under någon annan.

Jag gillar skalden Carl Gustaf af Leopold:

*Inför den höga dåren buga
Men djupt, så djupt, min son,
Att han ej ser dig le*

Jag försöker att inte hitta fel hos andra. Jag koncentrerar mig istället på det som är bra. Det gör mitt liv gladare. Många letar fel, vilket gör att de inte blir omtyckta. Min professorskollega Lennart Vahlén gav mig rådet att inte tala illa om kolleger. Det var ett gott råd som jag alltid försökt att följa.

Jag försöker se mig själv utifrån och skratta åt mig själv. Det är en gåva att kunna vara självvironisk.

Jag kan inte minnas att någon har varit dum mot mig. Om någon är dum mot mig, så är det som att hålla vatten på en gås. Det biter inte och jag glömmmer därför bort det. Om någon är dum så faller det mest tillbaka på den dumma, tycker jag.

Jag kan inte heller minnas att jag varit arg på någon.

8. Avslutning

Vad har varit meningen med mitt 62-åriga arbetsliv? Att ge uttryck för mina tankar och idéer. Det roligaste är att en del av dem har accepterats internationellt. Jag har aldrig släppt kontakten med transporträtten där jag började. Jag har varit aktiv i många viktiga transporträttsliga organisationer och samtidigt verksam i transportnäringsen så att jag förstod hur allt fungerade i praktiken.¹³

När jag nu ser på mitt liv i retrospektiv hade jag aldrig kunnat önska mig ett bättre liv. Det är egentligen helt fantastiskt hur det har utvecklats sig.

13 I en minnesruna över pappa skrev Lars Gorton och Johnny Herre att pappa kunde kombinera teori och praktik på ett närmast unikt sätt och att han aldrig gick vilse i den teoretiska juridiken.

